

Elektriciteit voor het eiland Goeree-Overflakkee

Door: J.C. Both – streekarchivaris

De eerste elektrificatieplannen

Op 22 april 1911 stond er in de Maas- en Scheldebode een ingezonden stuk, geschreven door een inwoner van Oude-Tonge met een vooruitziende blik. Helaas is zijn naam mij niet bekend. Het gaat als volgt:

'Gas ... of electriciteit ? In het gemeenteraadsverslag van Ooltgensplaat stond dezer dagen een en ander te lezen over de toekomstige gasfabriek van Oostelijk Flakkee. Zeker, het zou voor onze dorpen een prachtige verbetering zijn, wanneer de gasfabriek er kwam en het wordt tijd ook. Maar is de gas nog up to date ? Gaat ze niet langzamerhand verdwijnen om plaats te maken voor de electriciteit ? Kan men niet beslist zeggen, dat de electriciteit in de toekomst en voor licht en voor machine de aangewezen kracht zal zijn ? Herhaaldelijk leest men van plannen om geheel Noord-Brabant en ook de drie noordelijke provinciën van elektrische kracht te voorzien. Men informeerde eens naar de centrale te Raamsdonkveer (N.B.) en te Assendelft (N.H.). Welnu, was het dan maar niet beter nog een stap verder te gaan en een elektrische centrale te stichten op Flakkee ? De gemeenteraden mogen zich dan ook wel tweemaal bedenken alvorens tot het stichten van een gasfabriek over te gaan. Zeker, voor 't oogenblik was gas voldoende; maar ook in de toekomst ? Gouverner c'est prévoir. Welnu, men is het er tamelijk over eens, dat electriciteit vooral aan de kleine nijverheid op het platteland onschatbare diensten kan bewijzen. Denk eens aan maalderijen, cichoreifabrieken, wagenmakers en andere ambachten. Thans is die klein industrie op Flakkee nog van weinig beteekenis, maar zal dat zoo blijven en ligt dat voor een deel dan niet aan het gemis der noodige drijfkracht. Daarom gemeenteraden van Flakkee, kijkt eerst eens goed rond, onderzoek eerst, maar vergeet vooral niet in deze zaak te denken aan de toekomst.' De redactie van de krant was het roerend eens met de brieveschrijver: *'Met den geachten inzender gaan we geheel accoord. De toekomst is aan de electriciteit, die nu reeds zoovererwege het gas als drijfkracht vervangt. Voorzichtigheid in het beramen van plannen die tienduizenden kosten, is dus der gemeenten beslist aanbevolen. Late men eerst eenige Ingenieurs raadplegen, wat op Flakkee de kosten zullen zijn van een Elektrische Centrale. Dan kunnen niet alleen de oostelijke dorpen, maar ook de westelijke geholpen worden. Als alle dorpen op Flakkee bijdragen in de betaling der adviezen en voorloopige berekeningen, die door de Ingenieurs gemaakt kunnen worden, zou men waarschijnlijk voor betrekkelijk geringe sommen tot mooie resultaten komen d.i. tot gedocumenteerde adviezen. Trouwens, we gelooven dat te eeniger tijd, als bekwame Ingenieurs en een kapitaalcrachtige Vennootschap zich eens aan 't cijferen zetten, we binnen 20 jaar een Centrale hebben.'*

Wat die laatste zin betreft: 19 jaar later (in 1930) werd de N.V. Elektriciteitsmaatschappij Goeree Overflakkee (EMGO) opgericht. De gemeenten in het oostelijk deel van Flakkee konden toen niet participeren in de EMGO, omdat zij een concessie waren aangegaan met de Mabeg, de exploitanten van de in 1911-12 gestichte gasfabriek te Oude-Tonge. Had men nu maar geluisterd.

Ook bij de andere gemeenten op het eiland ging er ondanks deze brief nog geen lichtje branden, want het duurde tot 1920 eer er een Elektriciteitscommissie werd ingesteld en de gemeentebesturen besloten een plan op te laten maken om te komen tot de elektrificatie van Goeree Overflakkee. De kosten van deze studie, vijf5 cent per inwoner, werden door de gemeenten beschikbaar gesteld, met uitzondering van de gemeente Herkingen, daar stemde men tegen. In juli 1922 presenteerde adviesbureau Nagtglas Versteeg te Amsterdam het plan. Hierin werd uitgegaan van een eigen elektrische centrale met een bedrijfsspanning van 10.000 Volt. Deze centrale was geprojecteerd halverwege de Westhavendijk te Middelharnis. Men stuitte al spoedig op een groot probleem, want de gemeenten Den Bommel, Ooltgensplaat, Oude-Tonge, Nieuwe-Tonge en Stad aan 't Haringvliet hadden een concessie aan de Mabeg verleend tot het leveren van gas. Deze concessie sloot elektrificatie uit en eindigende pas op 31 december 1941. Men trad in overleg met de Mabeg, maar zonder resultaat. Als men een eigen elektriciteitsbedrijf wilde stichten, moest dat zonder de oostelijke gemeenten. De commissie nam vervolgens contact op met het provinciebestuur. Toen werd het héél stil rond de elektrificatieplannen. Of toch niet?

De centrale van Stellendam

In het dorp Stellendam woonde de heer W. Bouman. Hij was van 1923 tot 1956 als godsdienstonderwijzer verbonden aan de Nederlandse Hervormde Kerk aldaar. Kort na zijn komst werd het kerkgebouw uitgebreid en voorzien van elektrische verlichting. De elektriciteit werd opgewekt door middel van een kleine aggregaat. De verkregen stroom kon worden opgeslagen in een serie batterijen. Al spoedig wilden de inwoners van Stellendam ook thuis beschikken over elektriek. De heer Bouman gaf aan deze wens gehoor. Samen met burgemeester Charbon ging hij in Rotterdam informeren naar de mogelijkheden om een elektriciteitscentrale voor het dorp te stichten. De plannen waren realiseerbaar, en zo werd op

'De Centrale' in Stellendam

donderdag 4 februari 1926 een coöperatieve vereniging opgericht met het doel te trachten elektrische verlichting in Stellendam aan te leggen. Bij aanvang telde men 56 leden. Voor f 6,- kon men lid worden van de coöperatie ('de Centrale') en in de loop van enkele maanden waren er zo'n 150 aanmeldingen, goed voor circa 650 aansluitingen. Aan de firma Electrostroom te Rotterdam werd de opdracht verstrekt tot realisering van het elektriciteitsnet. In april vond de aanbesteding plaats van het gebouwtje van de elektrische centrale. Het timmerwerk werd voor f 825,- gegund aan G. van Koppen, het smidswerk voor f 1.650,- aan J. van Es en C.A. de Later en het schilderwerk voor f 116,- aan Iz. Bakker.

Half april arriveerden de ondergrondse kabels en in dezelfde maand startten de werkzaamheden. Met man en macht ging men sleuven graven. Ter plaatse van de begrinte wegen moest een paardenploeg eraan te pas komen, omdat het met schop en pikhouweel niet te doen was. De ploeg, waarmee de grond voorbereid werd, was verzwaard met een kanonskogel van zo'n 75 kg.

Op 5 mei legde burgemeester Charbon de eerste steen van de gelijkstroomcentrale aan de Iman Caustraat. Hierin werd een dieselmotor geplaatst ter aandrijving van een dynamo, waarmee de elektriciteit kon worden opgewekt. Daarnaast werden in dit gebouwtje een schakelinstallatie en accubatterijen opgesteld. Met het vervoer raakten de glazen bakken van de batterijen beschadigd, maar daar wist men in Stellendam wel raad mee: het bleken goede inmaakpotten te zijn!

Behalve een centrale moesten er vanzelfsprekend ook leidingen gelegd en huisaansluitingen gerealiseerd worden. Hiertoe was een groep monteurs tijdelijk gestationeerd in het dorp. De meters werden doorgaans geplaatst in de voorkamer. Gemiddeld kreeg ieder huis twee à vier lichtpunten; aan stopcontacten was nog weinig behoefte: de elektriciteit was er in de eerste plaats voor verlichting.

Begin september 1926 waren de werkzaamheden bijna gereed. De accukamer was nog niet klaar, waardoor de batterij nog niet in bedrijf kon worden gesteld. Desondanks was alles reeds zover gevorderd, dat kon worden overgegaan tot de levering van stroom. Niet alleen de huiskamers werden verlicht, ook was de straatverlichting vernieuwd. Enkele maanden later - in november - werd de eerste elektromotor in gebruik genomen. Deze stond opgesteld in de schoenmakerij van L. van der Vlugt. Ook in de werkplaatsen van andere ambachtlieden verscheen de elektromotor.

Na enkele jaren waren de eilandelijke elektrificatieplannen dusdanig gevorderd, dat de EMGO een feit werd. Stellendam ging toen ook deel uitmaken van de EMGO. De coöperatie kon worden opgeheven en de centrale met alle toebehoren werd voor f 52.250,- overgenomen door de EMGO. De leden van de coöperatie kregen f 200,- per persoon uitgekeerd. Over investeren gesproken!

Vanwege het drieadrige kabelnet te Stellendam was men genoodzaakt als laagspanning 3 x 220 Volt te gaan voeren. De centrale deed als zodanig geen dienst meer. De opwekmachines werden verkocht voor f 2.000,- en de centrale werd ingericht als transformatorstation. Het witte gebouwtje is thans niet alleen voor Stellendam, maar voor het gehele eiland van historische betekenis.

Het voorgaande werd op 14 november 1997 gepubliceerd in Eilanden Nieuws. Naar aanleiding hiervan kwam de heer L. Visser, wethouder van de gemeente Goedereede, op de gedachte dat een blijvend gedenkteken - ter herinnering aan dit bijzondere feit en aan de inspanningen van de heer Bouman - op zijn plaats was. Bij de ENECO vond hij een gewillig oor, en zo kon het zijn, dat op vrijdagmiddag 6 maart 1998 de vier dochters van de heer Bouman een plaquette onthulden, aangebracht op de voormalige elektriciteitscentrale aan de Iman Caustraat.

De elektrificatieplannen hervat

Het werd in de jaren '20 een poos stil rond de elektrificatieplannen, totdat in het voorjaar van 1927 de landbouwvereniging 'Ons Belang' te Melissant van zich liet horen. Voorzitter van Ons Belang was de heer P.D. Sieling, een man die zich bijzonder inzette voor de elektrificatie van het eiland. Volgens de landbouwvereniging was een eigen centrale te duur. De voorkeur ging uit naar het afnemen van elektriciteit van het Elektriciteitsbedrijf 'Voorne en Putten' of van het Elektriciteitsbedrijf Dordrecht. Hiertoe moesten kabels door het Haringvliet worden gelegd, waarvoor op 22 maart 1927 aan de minister van Waterstaat om vergunning werd verzocht. Verder gaf de heer Sieling op 28 maart opdracht aan het adviesbureau Nagtglas Versteeg tot het ontwerpen van een plan voor de voorziening van West-Flakkee en Goeree van elektriciteit, dit keer niet met een eigen centrale, maar door voedingskabels in het Haringvliet. In mei was het plan gereed en werd het aan de betreffende gemeenten toegezonden. Inmiddels liet ook de Elektriciteitscommissie weer van zich horen. Zij verstrekten opdracht aan het adviesbureau Boom-Biezeveld te Haarlem om een dergelijk plan op te stellen. Dit Bureau stelde voor een eigen centrale te stichten in Dirksland en het kantoorgebouw te vestigen in Middelharnis. Waarom een eigen centrale: *'Immers het leggen van waterkabels door het Haringvliet zal niet alleen met hoge aanlegkosten gepaard gaan, doch de bedrijfszekerheid met dergelijke hoogspanningsverbindingen weegt in de verste verte niet op tegen die van een goed ingerichte, moderne eigen centrale met stroomvermogen.'* Als bedrijfsvorm werd de voorkeur gegeven aan een naamloze vennootschap met de gemeenten als aandeelhoudsters. Beide rapporten werden naar de provincie gestuurd. In Den Haag was men een groot voorstander van elektrificatie, maar vond het wel te veel van het goede dat twee partijen zich met deze kwestie bezighielden. Er werd voorgesteld de heer Sieling aan de Elektriciteitscommissie toe te voegen. Aldus geschiedde.

De plannen gingen nu serieuze vormen aannemen en het werd tijd om beslissingen te nemen. Daartoe was de vergadering van 5 april 1928 van groot belang. Hierbij waren naast de Elektriciteitscommissie ook aanwezig twee leden van Gedeputeerde Staten, de provinciaal adviseur en burgemeester en wethouders van alle gemeenten. Het rapport Boom werd hier nader besproken. De provinciaal adviseur was geen voorstander van een eigen centrale. De commissie, met uitzondering van twee leden, wilden wél een eigen centrale. Uiteindelijk deelde het provinciebestuur enkele weken later mede, dat zij geen vergunning zouden verlenen voor een eigen centrale.

Nu er enige duidelijkheid was, werden het GEB Dordrecht en het GEB Rotterdam uitgenodigd een aanbieding te doen voor de levering van elektriciteit aan het eiland. Bureau Boom-Biezeveld kreeg opdracht een definitief plan op te stellen voor de oprichting van een elektriciteitsbedrijf. Op 28 maart 1929 verscheen dit uitgebreide rapport. Omstreeks april 1929 besloten de gemeenteraden van West-Flakkee en Goeree daadwerkelijk over te gaan tot elektrificatie en een gemeenschappelijk elektriciteitsbedrijf te stichten in de vorm van een naamloze vennootschap: de N.V.

SHOWROOM
IN HET KANTOOR VAN DE E.M.G.O.

VOORSTRAAT A 17, MIDDELHARNIS

VRIJE TOEGANG
DAGELIJKS GEOPEND

ZONDER EENIGE VERPLICHTING WORDT ER
VAKKUNDIG VOOR U GEDEMONSTREERD, DES-
GEWENSCHT AAN HUIS, EN ALLE INLICHTINGEN
BETREFFENDE VERBRUIKSKOSTEN VERSTREKT

Elektriciteitsmaatschappij Goeree Overflakkee (EMGO) was een feit. Het adviesbureau stelde voor over te gaan tot inkoop van elektriciteit volgens het zogenaamde engros-stelsel. Aangezien Rotterdam alleen een aanbieding had gedaan volgens het concessiestelsel, werd besloten in zee te gaan met het GEB Dordrecht. En zo werden er twee hoogspanningskabels door het Haringvliet, aansluitende op het hoogspanningsnet in de Hoeksche Waard, gelegd. In april 1930 startte men met het leggen van de kabels en het bouwen van de transformatorstations. De totale aanlegkosten van de hoog- en laagspanningsnetten werden begroot op f 640.000,-. Reeds op 2 oktober 1930 kon de elektriciteitslevering in alle gemeenten gelijktijdig een aanvang nemen.

Straatverlichting

De aandeelhoudende gemeenten maakten goede reclame voor 'hun' bedrijf, door over te gaan op elektrische straatverlichting. Dirksland was hierop een uitzondering, daar vond de overschakeling van gas naar elektrische straatverlichting eerst in 1950 plaats. De eerste elektrische straatverlichting bestond uit eenvoudige ijzeren masten, voorzien van gloeilamparmaturen. In de crisisjaren (jaren '30) gingen diverse gemeenten, door bezuinigingen gedwongen, over tot inkrimping van de straatverlichting, maar in 1939 brandden alle lantaarns weer. Straatverlichting is steeds aan veranderingen onderhevig. In de afgelopen decennia hebben dan ook diverse typen straatlantaarns langs onze straten en wegen gestaan. Regelmatig worden de 'verouderde' lantaarnpalen vervangen door nieuwe (modernere) exemplaren.

Oude lantaarnpalen zijn hierdoor een zeldzaamheid geworden. Een bijzondere lantaarnpaal staat op het Zweosplein te Herkingen. Deze paal annex bankje dateert zo te zien nog uit de jaren '50-60.

Huisjes onder spanning

De aanwezigheid van elektriciteit in de openbare ruimte wordt onder meer duidelijk door de straatverlichting en de trafohuisjes; buiten het dorp veelal door hoogspanningsmasten. Bij de komst van de EMGO werden 13 transformatorstations (trafohuisjes) gebouwd. Hierin werd de hogere spanning omgezet in 220/380 Volt voor het dagelijks gebruik. Deze witte huisjes waren voorzien van een tentdakje. Later zijn deze dakjes verwijderd en werden ze voorzien van een plat dak. De huisjes hebben een zeer functioneel uiterlijk. Inmiddels loopt het aantal trafo's op het eiland in de honderden. De meeste van de eerste 13 trafohuisjes staan er nog. Ze zijn danwel niet uitgedost met fraai metselwerk en andere sierlijke detailleringen. Toch zijn ze ook zonder tentdakje, door hun heldere eenvoud en strakke vormgeving, gebouwtjes waarvan een bepaalde bekooring uitgaat. Dit in tegenstelling tot de latere, met name na 1960, geplaatste trafo's.

De eerste transformatorhuisjes

Stroom voor Oost-Flakkee

In de oorlogsjaren was de overeenkomst tussen de gemeenten van Oost-Flakkee en de Mabeg beëindigd. De gemeenten besloten het Gasbedrijf 'Oost Flakkee' over te nemen. Hierdoor was tevens de weg geëffend voor de elektrificatie van héél Goeree Overflakkee. Na de Bevrijding kwamen de besprekingen daartoe op gang. Het was al spoedig duidelijk, dat het niet verstandig was deze 'nieuwe' gemeenten direct als aandeelhoudster in de EMGO op te nemen. Er moest natuurlijk flink worden geïnvesteerd en men wilde de rentabiliteit van de EMGO niet in gevaar brengen. Zo werd overgegaan tot de stichting van een tweede elektriciteitsbedrijf op het eiland: het Elektriciteitsbedrijf 'Oost-Flakkee' (EBOF). De aanleg en exploitatie van de netten werd opgedragen aan de EMGO. Op 10 november 1949 vond de ondertekening van de overeenkomst tussen beide elektriciteitsbedrijven plaats. Binnen een jaar - op 31 augustus 1950 - waren alle gemeenten geëlektrificeerd ! De opening van dit historische ogenblik vond plaats te Oude-Tonge, alwaar de straatverlichting werd ontstoken. Op 1 mei 1951 was het EBOF-net geheel gerealiseerd. Het EBOF was geen lang leven beschoren. Niet omdat het zo slecht ging. Integendeel, de bedrijfsresultaten waren dusdanig gunstig, dat reeds op 1 mei 1956 het EBOF kon worden opgenomen in de N.V. EMGO. Vanaf dat moment was er één elektriciteitsbedrijf op het eiland.

Elektriciteitsmasten

Bij de aanleg van het elektriciteitsnet, zowel voor de EMGO als voor het EBOF, werden de verschillende kabels binnen de dorpen ondergronds aangelegd. Langs de buitenwegen en de polderdijken hing een groot gedeelte van de kabels van het laagspanningsnet echter 'in de lucht'. Dit zogenaamde bovengrondse net (zo'n 200 km) is thans totaal verwijderd en dat is toch wel jammer. Wie herinnert zich niet de ronde palen met bovenin porseleinen isolatoren, die door kwajongens nogal eens werden stukgegooid. De dubbele palen (een recht en een schuin) werden bokken genoemd. Niet alleen de opgeschoten jeugd zorgde voor schade aan het bovengrondse net, ook bij storm viel er het een en ander te repareren. De monteur van de EMGO, die dit euvel wilde gaan verhelpen, had nog geen hoogwerker of iets dergelijks tot zijn beschikking: hij moest klimmen. Hij was daartoe speciaal uitgerust met zogenaamde 'klimschaatsen' of 'klimsporen'. Zoals de naam schaatsen doet vermoeden, kon je deze specifieke

werktuigen onder je schoenen binden. Ze hadden een halfronde vorm en waren aan de binnenzijde voorzien van punten. Er was een handigheidje voor nodig, maar als je het eenmaal onder de knie had, zat je zo bovenin de paal. Om het achterover vallen te voorkomen, werd er rond het middel en om de paal een gordel bevestigd. Door de klimschaatsen op een bepaalde manier om de paal te klemmen, kon je enige tijd bovenin de paal werken. De klimschaatsen kunnen aan de wilgen worden gehangen, want het bovengrondse laagspanningsnet is verdwenen. Het laatste deel - de Geldersedijk tussen Dirksland en Herkingen - werd in het voorjaar van 1994 verwijderd. Hierbij heeft men één paal (een bok) laten staan, maar ook deze laatste Flakkeese paal is inmiddels weggehaald; een stukje typisch polderlandschap is verleden tijd! Hier en daar komen we nog restanten van dergelijke palen tegen. In verkorte uitvoering doen ze dan soms dienst als afscheiding. Ook elders in Nederland is er niet veel meer over van het eens duizenden kilometers tellende bovengrondse net. Eén van de uitzonderingen vormt Voorne-Putten, daar komen we nog een groot stuk van dit 'antieke' elektriciteitsnet tegen, maar voor hoelang nog? Overigens, met het 60-jarig bestaan van de EMGO - in 1990 - werd, ter gelegenheid van dit jubileum een fraai zilveren beeldje gemaakt, voorstellende een in een elektriciteitspaal klimmende man...

Het voormalige kantoor aan de Hoflaan in Middelharnis

Onder hoogspanning

U zult zich niet verbazen, dat de vraag naar elektriciteit - mede door de komst van meer elektrische apparatuur - steeds groter werd. Om te voorkomen dat niet meer aan de vraag van de consument kon worden voldaan, werd in de jaren '60 een onderzoek ingesteld. Hieruit kwam naar voren, dat het transport onder 50 kV de beste optie was. Uit berekeningen bleek tevens, dat het leggen van ondergrondse kabels voor 50 kV net zo duur was als de aanleg van een bovengrondse lijn voor 150 kV. Regeren is vooruitzien, en zo werd voor de tweede optie gekozen. Dus geen kabels door het Haringvliet, maar een reuze overspanning van zo'n 1.300 meter. De twee masten naast de Haringvlietbrug zijn maar liefst 143 meter hoog! De lijn Klaaswaal-Middelharnis - tussen Stad aan 't Haringvliet en Middelharnis staat het 50-12½ kV station - wordt belast met 50 kV, maar voor de toekomst is uitbreiding naar bijvoorbeeld 100 kV dus mogelijk. Deze kapitale ingreep veroorzaakte tevens een ingrijpende verandering in het landschap van een deel van het eiland. De bovengrondse hoogspanningskabels zijn namelijk opgehangen aan stalen vakwerkmasten. Bij de komst van dit nieuwe bovengrondse net (begin jaren '70), liepen de meningen uiteen. De één vond het niet zo storend, terwijl de ander over horizonvervuiling sprak. Zo schreef de correspondent van het Eilanden Nieuws in die tijd: *'Op Goeree-Overflakkee vindt men het jammer, dat de vreugde om het verdwijnen van de gashouders getemperd wordt door de komst van de bovengrondse electriciteitskabel, maar dat is een kous apart.'*

De laatste 'wapenfeiten' van de EMGO (inmiddels ENECO) zijn de antenne van de Centrale Antenne Inrichting en de windmolenparken. De windmolens - een teken van de 'milieubewuste' tijd met duurzame energie - zijn inmiddels een vertrouwd beeld geworden op Flakkee, waartegen geen Don Quichot zich heeft verzet. Elektriciteit was en blijft toch niet helemaal onzichtbaar.

